

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

У статті розглянуто систему педагогічних знань, якими повинні володіти майбутні вчителі, а також визначено основні якості сучасного фахівця. Визначено рівні засвоєння педагогічних знань, компоненти педагогічної грамотності майбутнього вчителя.

Ключові слова: педагогічні знання, система педагогічних знань, педагогічна грамотність.

Соціальні, економічні зміни, що відбуваються в суспільстві, зумовлюють необхідність докорінних змін у системі вищої освіти. Сьогодні, у нових умовах перед вищим навчальним закладом стоїть завдання адаптації підготовки фахівців – творчих, відповідальних, готових до професійної діяльності. Одним із шляхів є вдосконалення освіти з урахуванням особливостей системи навчання у вищому навчальному закладі в сучасних дослідженнях, що стосується якісної підготовки майбутніх фахівців, підкреслюється важливість засвоєння ними системи педагогічних знань. Основна вимога до засвоєння знань – забезпечити засвоєння студентами педагогічних знань.

Психолого-педагогічні процеси навчання у вищій школі розробили С. Архангельський, В. Беспалько, С. Зінов'єв, Р. Нізамов та ін. Проблема формування наукових понять займаються А. Алексюк, Б. Бабанський, С. Гордєєва, Г. Гранатов, В. Закотнов та інші; інтенсифікації й активізації самостійної роботи студентів – М. Бондаренко, І. Лернер, А. Лошак, Б. Олейников, М. Скаткін та ін.; розробки контролю знань студентів – О. Абдулліна, М. Бондаренко, Л. Грабельковська, Н. Кузьміна Н. Менчинська, Л. Спирін та інші; індивідуально-диференційованого підходу – Г. Афоніна, Г. Коджаспірова, І. Підласий, І. Харламов та ін.

Різні аспекти проблеми формування педагогічних знань розглядаються в дослідженнях О. Абдулліної, І. Колесникової, В. Сластьоніна, присвячених вдосконаленню психолого-педагогічної підготовки студентів але у зв'язку із змінами, що відбуваються в сучасній освіті, актуальним стає комплексний розгляд цього питання.

Водночас недостатньо уваги приділялось формуванню педагогічних знань у процесі професійної підготовки.

Мета статті – аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування педагогічного знання в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя.

Для глибокого розуміння формування педагогічних знань майбутнього вчителя необхідно виявити сутність поняття “педагогічні знання у майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки”.

На думку І. Харламова, знання в педагогіці можна визначити як розуміння, збереження й уміння відтворювати основні факти науки, що впливають з них, теоретичні узагальнення (поняття, правила, висновки).

В. Раєвський і М. Скаткін зауважують, що визначення, наведені у філософських словниках, не орієнтовані на педагогічне застосування, оскільки формулювання має синтетичний характер. У них показана сутність знання і їх основна функція. Науковці вважають, що з погляду педагогіки цього визначення недостатньо, оскільки воно розглядає знання тільки як результат діяльності, а педагогіка займається як процесом засвоєння знань, так і кінцевим результатом цього процесу [4, с. 8]. На основі цього твердження вважаємо за необхідне розглядати знання в двоякому значенні – як процес і як кінцевий результат.

Знання в педагогіці – це розуміння, збереження в пам'яті й відтворення фактів науки, понять, правил, законів, теорій [5].

У педагогічних наукових знаннях також існують різні класифікації видів знань. В. Коротяєв визначає, що педагогіка як наука пов'язана з вивченням і пізнанням реальних явищ виховання, освіти й навчання людини. Результатом наукової діяльності є педагогічна теорія, яка є системою знань: а) яка описує і пояснює коло явищ, що суворо відокремлено; б) яка приписує, як правильно управляти ними [6, с. 6–7].

Проаналізуємо різні підходи до визначення педагогічних знань.

Так, А. Піскунова і О. Абдулліна вважають, що система педагогічних знань включає:

- 1) знання фундаментальних ідей, концепцій та закономірностей розвитку педагогічних явищ;
- 2) провідних педагогічних теорій, основних категорій і понять;
- 3) основних педагогічних чинників;
- 4) прикладні знання про загальну методику навчання й виховання школярів [6].

В. Гінецинський звертає увагу на те, що знання, які відтворені як продукт пізнання, може здійснюватися в межах будь-якої спеціалізованої науки. У курсі педагогіки виділяємо, перш за все, наукові педагогічні знання. Він визначає основні компоненти педагогічного знання:

- знання про людину як об'єкт педагогічного впливу;
- знання про колектив як результат педагогічного впливу;
- знання про діяльність як засіб здійснення педагогічного впливу;
- знання про культуру як предмет педагогічного конструювання.

Т. Стефановська зазначає, що педагогічні знання – це розуміння й збереження в пам'яті основних фактів педагогічної науки та висновків, що з них випливають, законів інших теоретичних узагальнень. Ефективність засвоєння студентами вимірюється їх кількістю (основні категорії й поняття, в яких знаходять відображення теоретичні узагальнення, факти, закономірності, висновки) і якістю (повнотою, усвідомленістю, міцністю, дієвістю).

Педагогічні знання – досить широка категорія, існують різні класифікації їх видів. У сучасній педагогічній теорії система педагогічних знань розглядається, виходячи, по-перше, з функції самостійної педагогічної науки і, по-друге, зі структури професійної діяльності вчителя. Науково-

теоретичний аналіз дає змогу охарактеризувати педагогічні знання як взаємозв'язок методологічних, науково-теоретичних і практичних знань (Н. Кузьміна, В. Сластьонін), поєднання науково-теоретичних і конструктивно-технічних або нормативних знань (В. Краєвський), змістовних і операційних знань (М. Скаткін), єдність фундаментальних і інструментальних знань (С. Архангельський), теоретичних і практичних знань (Ю. Кулюткин).

Педагогічне знання неодноразово виступало предметом дослідження.

В. Іванова визначає педагогічне знання як надзвичайно відкриту систему, що має вихід на всі види людської діяльності. Автор говорить про те, що педагогічне знання є складовою господарської, організаційної, культурно-освітньої діяльності, яка сприяє педагогізації всіх сфер матеріального та духовного життя суспільства.

У межах нашого дослідження нам імпонують точка зору В. Сизікова, який розглядає педагогічне знання як “обов'язковий синтез наукових фактів, закономірностей, відкритих як іншими науками, що становлять цілісне людинознання, так і власне педагогічних висновків в інтегративному пошуку науки і практики” [2].

На підставі цих тверджень можна зробити висновок, що педагогічне знання являє собою адекватно відображену в пам'яті людини в певних образах пізнавальну дійсність; збереження в пам'яті осмисленої інформації, її відтворення, застосування на практиці.

А. Архангельський характеризує систему наукових знань як у цілому, так і в кожній певній науковій галузі знань, якій притаманна достатньо логічна суворість й взаємна впорядкованість своїх компонентів [3]. Виконання вимоги системності необхідно враховувати при підготовці майбутніх учителів.

Фахівець повинен мати систему знань, до якої як основні елементи входять загальнофілософські знання, спеціальні знання з наукових дисциплін, профільних на конкретних факультетах, знання з психології, педагогіки, методики викладання, знання актуальних проблем суспільно-політичного, соціального й культурного життя.

Таким чином, система професійно-педагогічних знань являє собою ціле, що складається з підсистем або компонентів, кожна з яких може відобразити лише окремі сторони названої системи. Цілісність, як підкреслюють багато філософів, є визначальною ознакою системи та зумовлюється взаємозв'язком і взаємодією її складників.

В. Симонов виділяє такі рівні засвоєння педагогічних знань:

1. Пізнання, розрізнення, характеризується наявністю в студентів уявлень про властивості, ознаки предмета, явища, процесу, уміння виділяти їх з ряду інших предметів, явищ тощо;

2. Запам'ятовування, неосмислене відтворення вивченого: студент знає, пам'ятає і може відтворити навчальний матеріал. Цей рівень є достатнім для засвоєння конкретних фактів, дат, кількісних показників, правил, аксіом, не вимагає розуміння, пояснення. Водночас характеризує низький рівень засвоєння матеріалу, що вимагає розуміння і застосування.

3. Розуміння, осмислене відтворення: студент не тільки відтворює навчальний матеріал, а й розуміє його сутність, може його пояснити, інтерпретувати, розповісти своїми словами, навести конкретні приклади;

4. Застосування в стандартних ситуаціях, дії за зразком: здобуті, осмислені та закріплені знання застосовуються для вирішення типових завдань.

5. Перенесення, застосування наявних знань і способів діяльності в нових умовах, для вирішення нових завдань: студенти використовують набуті знання і способи діяльності в нестандартних, неалгоритмізованих ситуаціях, доповнюючи, розвиваючи, перекомбінуючи їх, виробляють на основі вже засвоєних нові способи. Такий рівень, на відміну від усіх інших, є творчим і характеризує високий рівень засвоєння [4].

Мету формування педагогічних знань у вищому навчальному закладі можна визначити як можливість студентів на практиці застосовувати знання в нових незнайомих ситуаціях, що є необхідним для розвитку значущих якостей майбутніх педагогів. Тобто повинна бути сформована педагогічна грамотність.

Загальні педагогічні знання становлять основу педагогічної грамотності. В. Онушкін та Є. Огарєв визначають педагогічну грамотність як персоніфікований комплекс знань, умінь та навичок, що становлять здатність особистості передавати іншим засвоєні знання і соціальний досвід. Автори виділяють три основних компоненти:

- соціально-психологічний – знання мотивації суб'єкта, які зумовлені його становищем у суспільстві;
- психологічний – розуміння особливостей психічної діяльності відповідно до віку;
- дидактичний – уміння обирати форми та методи роботи, які необхідні для вирішення завдань.

Аналіз філософських джерел дає змогу встановити такі ознаки системи: специфіка зумовлена не тільки елементним складом і структурою, а й зовнішнім впливом з боку інших систем (О. Зелькіна, В. Морозов, Т. Нікольська, В. Свидерський, В. Тюхтін, А. Уйомов, А. Урсул та ін.). Тому в професійній підготовці особливість системи педагогічних знань визначається її елементним складом і характером зв'язків.

Отже, система професійно-педагогічних знань складається з якісно різнорідних компонентів, кожний з яких являє собою певну систему, що має свій елементний склад і структуру. У процесі професійної підготовки майбутніх учителів знання з різних дисциплін застосовуються в дидактичних умовах, що створюються, і для реалізації певних підходів до організації пізнавальної діяльності студентів тощо. Тому система професійно-педагогічних знань розглядається як сукупність знань різного порядку й з різних дисциплін, кожна з яких має свій елементний склад і структуру.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав нам змогу розглядати як один із засобів розвитку в студентів потребу в опануванні педагогічних знань. Слід зазначити, що через них розкривається теоретична і практична

значущість педагогічної теорії в цілому, освітнього та професійного знання, зокрема. Це відбувається під час орієнтації студентів на самостійну роботу щодо здобуття педагогічних знань.

Розробляючи проблему педагогічної діяльності, Н. Кузьміна виділила й описала психологічну структуру діяльності вчителя, яку будує на припущенні про те, що структура особистості вчителя відображає структуру педагогічної діяльності, тобто зміст діяльності визначає зміст особистості. Через це функціональним компонентам педагогічної діяльності відповідають відповідні якості особистості майбутнього вчителя. За основу опису структури особистості вчителя Н. Кузьміна бере п'ять основних професійних компонентів: компонент гностики; проєктувальний компонент; конструктивний компонент; комунікативний компонент; організаторський компонент, що можуть бути використані в розгляді професійно значущих якостей. Проте, враховуючи специфіку підготовки майбутніх учителів, професійно значущими є такі якості:

1. Заповзятливість – професійно значуща якість особистості, що є формою прояву ініціативності, самостійності, наполегливості, здатності йти на ризик. Важливим напрямом у формуванні заповзятливості в майбутніх учителів є оптимізація навчання за рахунок застосування ігрових педагогічних технологій.

2. Активність – як якість особистості передбачає, що студент стає суб'єктом діяльності і керує своїм власним розвитком з урахуванням загальнолюдських цінностей, вимог суспільства.

Крім того, що активність виступає як один із найважливіших результатів процесу навчання, це ще свого роду й “пусковий механізм”. Як “пусковий механізм” активність – це прояв усіх сторін особистості майбутнього фахівця: це інтерес до нового, прагнення до успіху, радість пізнання, це і установка на вирішення пізнавальних суперечностей. Активність виступає як стійка потреба, інтерес, сформований до певної галузі знань, як здатність і прагнення до самоосвіти та саморозвитку.

3. Мобільність – якість особистості, яка виявляється в можливості студента миттєво реагувати на зміни, що відбуваються, частіше за все в ситуації ризику. Таким чином, мобільність передбачає пристосування до умов, що змінюються, здатність удосконалюватись, гнучко реагувати на нові умови. Фахівець, який володіє мобільністю, виявляє активну життєву позицію в професійній діяльності, яка визначає орієнтацію в професії, здатність до практичних дій.

4. Відповідальність – якість особистості, що виявляється в різних формах контролю над собою. Вважаємо, що сформована у студентів відповідальність у подальшому значно впливатиме на кар'єрне зростання майбутніх фахівців. Для майбутніх учителів особливого значення набуває наявність відповідальності, адже саме їм належить навчати майбутніх фахівців, які в подальшому зроблять вагомий внесок у розвиток нашої держави.

Висновки. Отже, у статті проаналізовано сутність процесу формування в студентів системи педагогічних знань. У сучасних умовах фахівець

повинен мати не тільки навички самоосвіти, а й знання про те, як навчати інших. На підставі всього вищесказаного формування педагогічних знань у вищому навчальному закладі можна визначити як можливість студентів на практиці застосовувати знання в нових незнайомих ситуаціях, що є необхідним для розвитку значущих якостей майбутніх педагогів.

Тож особливо значущими якостями для майбутніх учителів є запозитивність, активність, мобільність, відповідальність.

Список використаної літератури

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1978. – 368 с.
2. Афанасьев В.Г. О структуре целостной системы / В.Г. Афанасьев // Философские науки. – 1980. – № 3. – С. 89–90.
3. Кан-Калик В.А. Педагогическая деятельность как творческий процесс / В.А. Кан-Калик. – Грозный, 1976. – 286 с.
4. Кедров Б.М. Диалектические черты современного естествознания / Б.М. Кедров // Философские науки. – 1966. – № 12. – С. 48–59.
5. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад ; редкол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.
6. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии / В.Ю. Питюков. – М., 1997. – 176 с.

Таран И.В. Формирование системы педагогических знаний будущих учителей в профессиональной подготовке

В статье рассматривается система педагогических знаний, которыми должны владеть будущие учителя, а также определяются основные качества современного специалиста. Определены уровни усвоения педагогических знаний, компоненты педагогической грамотности будущего учителя.

Ключевые слова: педагогические знания, система педагогических знаний, педагогическая грамотность.

Taran I. Forming of system of pedagogical knowledge of future teachers is in professional preparation

The system of pedagogical knowledge which future teachers must own is examined in the article, and also basic internalss are determined which are produced to the modern specialist. The levels of mastering of pedagogical knowledge are certain, компоненты of pedagogical literacy of future teacher.

Key words: pedagogical knowledge, system of pedagogical knowledge, pedagogical literacy.